Cs. Varga István

Gárdonyi és az egri anekdotakincs

(Apor Elemér emlékezetére)

Műfaji szempontból a Gárdonyi és az egri anekdotakincsről szóló előadásom sajátos kis *antológia*, latinul *florilegium*: anekdota-gyűjtemény. (Az *antológia* jelentése: *virággyűjtés, virágszedés, virágcsokor, virágfüzér*. *Anthosz*: virág; *legein*: gyűjt, szed.) Hiszem, hogy ez az írás nemcsak az anekdotáról szól, hanem valami másról és sokkal többről is: a Gárdonyi-életműről, utóéletéről, az anekdotázó íróról, egri emberekről, az anekdotázó, élni szerető magyarságról – a jó kedélyű nemzethez tartozás identitásáról – rólunk, *mai magyarokról* is. Ezek a kortörténeti érdekű anekdoták főképpen Gárdonyi Géza életének apró töredékei. Öröm lenne számomra, ha az Olvasó is ráismerne bennük saját életének egyes mozzanataira. Célom, hogy ez az áttekintés az Olvasót az ismeretek bővítésével, a megismerés és felismerés örömével töltse el, nemes értelemben szórakoztassa, gyönyörködtesse, amit a vonatkozó anekdotákról tudok vagy tudni vélek.

Egy szaggatott, szemelvényes, kis terjedelmű prelúdium Márai Sándortól: „Megérkezni Egerbe, lemosni kezünkről az út porát a fogadó fehérfüggönyös szobájában, átsétálni az érseki kerten, belépni a székesegyház emberfeletti oszlopsorán át a nagy templomhajó öblös kupolája alá, megállani a templom egyik szögletében, (…) s tudni, hogy itthon vagyunk egy városban és egy kultúrában, mely egészen a miénk. Ezt az érzést Eger erősebben adja, mint más magyar városok Ez a barokk itt nőtt elő a földből, itt párolták le a nemes borból és a nemesedett ízlésből, a katolikus lélekből és abból az öntudatos, szívós és szemérmes városiasságból, mely nem lélekszám, birtok és hatalom következése. Ezt a várost nem hatalom és tömeg emelte, hanem ízlés és lélek tartja össze. (…) A város, az igazi város mindig menekvés. Így menekült Egerbe Gárdonyi is.

Gárdonyi sírjához, ahol ’csak a teste’ pihen, napjában többször is eltéved az idegen. Mintha az egyszerű sír a város titkos középpontja lenne, minden bolyongás és őgyelgés célja és gyűjtőhelye. Innen, a várhegy bástyáiról, látni Eger titkos szerkezetét, a templomokat és a minarétot, mindent, amit a pogányság és a kereszténység épített e nemes völgyben, látni a Bükk kékesszürke lankáit és látni a dombokat, melyek a nemes szőlőt érlelik. A költő sírja mellől jól látni mindezt.”

Az *anekdota* többnyire híres, neves, közismert személyekről szóló szellemes, mulatságos történet, amelyet megőrzött az emlékezet, sokat közülük le is jegyeztek. Főképpen szóbeli úton terjed. Az anekdoták a hitelesség látszatát keltő rövid, derűs, humoros, mulatságos, meglepő fordulatú történetek. Általában egyetlen epizódból, vagy epidódsorból állnak, és az adott személy kalandját, gyöngéit, szellemes mondását tartalmazzák.

Így kezdődik az egyik, csak kevesek által ismert történet, mely Gárdonyi személyéhez fűződik: *A Pesti Hírlapból már olvasók ezrei ismerték az Egri csillagok hőseit, Pesten tervezték az író A bor című színműve bemutatóját, készült a Láthatatlan ember, amikor egy nap Gárdonyit pulikutyájának „szájkosara tárgyában" beidézték az egri rendőrségre…..*

Az idézés délelőttre, az író legszorgalmasabb munkaidejére szólt. A munkáját kellett félbeszakítani akkor, amikor legfürgébben szalad a toll. Gárdonyi törvénytisztelő egri polgár, elment a rendőrkapitányságra, fel az idézésen megjelölt szobába. Illendőn bekopogtat: „– Bújj be!" Nyitja az ajtót, belép. Mérges kis fogalmazócska tisztítja szivarsipkáját az asztalnál. Gárdonyi átnyújtja az idéző papírt. A kis mérges rápillant, levágja a szipkát, felkapja a tollat, beüti a kalamárisba, és szigorú hangon adja fel a kérdést: „–Neve? – Gárdonyi Géza. – Foglalkozása? – Író." Most packázik a hivatalnok. „– Író?" – reccsen rá a zord pennarágó Gárdonyira, és levágja a tollat. „– Az nem foglalkozás, Abból nem lehet megélni." Egy villanásnyi szünet. Gárdonyi arcán mosoly fut át. Csendesen, de elsöprő öntudattal mondja: „– „Ha maga mondja. De azt csak bízza rám, barátom."

Gárdonyi bácsi a kemence padkáján

Apor Elemér *Gárdonyi bácsi a kemence padkáján* című írásában összegezi az utókor Gárdonyiról kialakított, sommás és szimplifikált képének jellemzőit: „mint egri remetét tartják számon, s nem is minden ok nélkül. Zárkózott, sőt bezárkózott embernek ismerték, dolgozószobájának ablakain nappal is zárva voltak a fatáblák, csak íróasztala fölött áradt be a világosság, a mennyezeten vágatott ablakot az író. Ennél érthetőbb módon nem közölhette a világgal: nem akarlak látni benneteket, ne zavarjatok, dolgozom. Azonkívül, hogy a szoba homályló sarkaiban regényeinek alakjai gomolyogtak végleges formájuk felé, fölrémlettek egy élet kísértő képei: rosszul sikerül házasság, (…), az ő életének gyógyíthatatlan bánatai."

A Gárdonyiról szóló, makacs szívóssággal Egerben, jelenkorunkban is továbbélő, részben vagy részint sem igaz megkövesedett kliséket számba véve értelmezi az író egri léthelyzetét: „Ezzel a teherrel nem lehetett emberi kapcsolatokat, könnyű társadalmi

kapcsolatokat keresni, anélkül, hogy az érdeklődés, vagy a részvét esetleg bántó megnyilatkozásai ne fenyegették volna. Érzékeny, szemérmes ember volt, maradt betáblázott szobájában, magányának szomorú ura. Persze, voltak ismerősei, néhány magyartanár a középiskolákból, orvos, pár régi újságíró, udvariasan, sőt talán szívesen is fogadta őket, ha meglátogatták. De ő maga nem ment sehová."

Ekkor azonban egy igen találó retorikai fordulattal, az „ő maga nem ment sehová" megállapítással szemben, Apor Elemérben szelíden-tapintatosan megszólal a *„Vagy mégis?"* kétely. Aztán a felsorolt toposzoknak és előítéleteknek ellentmondó emlékezést rögzít. Az egri Rác-hóstya peremén, a Kertalja utca 9-es számú házában két, 1900-as születésű, fehérhajú embert látogatott meg: Bárdos Sándort és feleségét, Tóth Erzsébetet. Elmeséli mindazt, amit Tóth Erzsébet asszonytól megtudott. Tizenegyen voltak testvérek, ott laktak Gárdonyi közelében, a Szőlő utcában, amely később a Janicsár utca nevet kapta, az 5-ös számú házban. Az író sokszor felkereste őket. A házigazda mindig szívesen fogadta: „üljön le nálunk, tekintetes úr, kínálta hellyel, de Géza bácsi sohasem ült a díványra, pedig bőrrel bevont díványunk is volt, a búbos kemence padkáján szeretett ülni, ott pipázgatott, hosszú szárú pipája volt neki."

Tóth Erzsébet a gyerekkori emlékeiből elbeszéli a Gárdonyihoz is kötődő – bizonyára az író szőlősgyöröki gyerekkorát is idéző kenyér- és lepénysütés élményét:

„– Ha édesanyám kenyeret sütött, gyakran csinált lepényt, a kenyér után sütötte a kemencében, azt megsózta Géza bácsi, úgy szerette enni. Amikor még megvolt az ostorosi, savóskúti tanyája, mindig mondta: 'Gyere, Erzsi lányom, hozzánk tejért.' Merthogy a tanyáról mindig hoztak be tejet. Édesapám meg minden nyáron summásmunkára szegődött az alföldi uradalmakba. Mielőtt elindult, Géza bácsi hozott neki egy üveg pálinkát, meg zöld dohányt."

Ennek hallatára nagyra nyílt Apor Elemér szeme: „Zöld dohányt?"

– „Erzsi néni nagyot nevetett: nem a dohány volt zöld, csak a paklija. Kétféle dohányt szítt akkoriban az egyszerű ember. Az olcsóbb barna papírba volt csomagolva, a drágább zöldbe. Ilyet hozott Géza bácsi az édesapámnak. De édesapám sem maradt adósa. Amikor hazajött, hozott egy darab aratási szalonnát. Az olyan sózott szalonna. Abból egy szép szeletet mindig átvittünk neki, azt különösképpen szerette. Télidőben jött el gyakrabban, amikor édesapám itthon volt, a kemence is meleg volt mindig, ott üldögéltünk körülötte, míg édesapámmal beszélgetett. Aztán az volt a nagy mulatság, amikor a tanyáról behozták a diót (sok diófa volt

odakint), idehordták a nagy udvarba, ahol Gárdonyi néni külön háza volt. (Most óvoda.) Körülültük a zsákokat, törtük."

Huszonnyolc szavazattal bukott meg Egerben Jókai

Nemcsak Petőfivel történt tanulságos történet a szülőföldjén, amikor országgyűlési jelöltségre adta a fejét és pórul járt. Az 1887-es választásokon, 1861-től a hároméves választási ciklusokban mindig, vagyis hétszer győztes ellenzéki képviselőt választott Eger népe. Egy világnevet indított a kormánypárt, Jókai Mórt. 1887. június 12-én érkezett Jókai Egerbe. Nagy reverenciával fogadták az egri vasútállomáson. Három kisasszony hatalmas koszorút nyújtott át neki, amit lelkes puszikkal köszönt meg, sőt a közelében lévő többi egri hölgyet is ebben a „hazafiúi kegyben részesítette". Lovas bandérium kísérte a városba. Pórsuhancok ülték meg az eléggé vedlett szőrű, kiálló bordájú, taligás gebéket, de azért jól ficánkoltak a kormánypárti abraktól. Kocsikon vonultak a menet résztvevői, az őket futva követő utcagyerekek között és közben az útszélről is teli torokból éltették a jeles vendéget. Senki sem tudta, hova lett az a hatezer forint, amit a kormánypárt a múlt héten kapott. Az sem derült ki, hogy igaz-e, hogy ötven forintot kapott, aki kitűzte házára a Jókai-zászlót. Keményen folytak az előcsatározások. Kiderült, hogy Jókai állítólag megígérte a kassaiaknak, hogy bármi legyen az egri választás eredménye, ő a kassai mandátumot fogja megtartani. Ezt közölte is az egri kormánypárti vezetőséggel, de azok továbbra is fenntartották a jelölésüket.

Az ellenzék a piacra vonult, a kormánypárt védettebb helyet, a városháza udvarát választotta. Az *Eger* című lap arról írt, hogy „Csatába vitte mindkét ellenfél összes hadi erejét, a rokkantakat sem véve ki, kinek megjelenése a bizottság előtt – mint sírból kikelt árnyaké – valóban fájdalmas képet nyújtott. S e tekintetben a kormánypárt főkortesei bűvészhez méltó leleményességet mutattak. Június 17-én, a várva várt szavazás napján az 1050 választópolgárból 906 adta le szavazatát. Ebből Szederkényi Nándor 467, Jókai Mór 439 szavazatot kapott, vagyis a jeles író Egerben mindössze 28 szavazattal veszített. Jókai a *Nemzet* című budapesti lapban magyarázkodott a kassaiaknak. Az igazság: a kormánypárti egri vezetőség a választást megelőző napon hatalmas plakátokon a következőket hirdette: „*Választók! Minden célzatos rágalom koholmány ellenében Jókai Mór ma kijelentette: Megválasztásom esetére egyedül és kizárólag Eger város mandátumát fogadom el!*"

Apor Elemér így zárja az anekdotikus hangvételű cikkét: „Mi volt az igazság? Ki tudná azt ma már eldönteni. Ilyen volt a politika akkoriban."

Ki látott püspököt veres nadrágban, sárga kordovánnadrágban?

Egy egri kötődésű történetben, *Estei Hyppolit*, Mátyás király sógora, a veresnadrágos, sárga kordováncsizmás egri bíboros-püspök elbocsátotta udvari poétáját, mert az nem akart vele Egerbe jönni. Csakhogy az elbocsátott poéta *Lodovico Ariosto* volt, az olasz reneszánsz vitathatatlanul legnagyobb, és legélvezetesebb elbeszélő költője. A világhírű „Orlando furioso" (az „Őrjöngő Roland/Lóránt") című romantikus elbeszélő költemény poétája elbocsátását versben is elpanaszolta: *„Hogy nem követém Budára, / Egerbe, / Mindent elvont tőlem s én / tűrém, / Bár szárnyam legszebbb tollát / veszíté." Indokait is felsorolja: Egerben hideg van, fűteni kell, a nagyobb baj: „Tiltva van nekem zamatos, erős / bor /s ott a magyarok közt / szentségtörés / nem inni tisztán s / körömszakadtig / és minden étel halmozva / borssal, / fahéjjal és más fűszerekkel. – / Orvosok mondják nekem / mind halálos.*"

A kevély, bosszúálló, indulatos természetű Hyppolit nem sokáig bírta az életnek ezt az iramát, 41 éves volt, amikor a halál megoldotta sarkantyúját. A milánói és ferrarai lakosság sokkal inkább félt tőle, semhogy szerette volna. Amikor meghalt, csak testvére siratta meg. Ariosto tíz évvel élte túl hajdani urát, kenyéradóját, úgy látszik, a szép Benucci is a halálos fűszerek közé tartozott.

Rossz bor – Jó bor

Vörösmarty *Eger* című műve a magyar irodalom utolsó klasszikus hősi éneke: hattyúdala. 1827-ben kezdte el írni, és akkor fejezte be, mikor az egri vári diadal 275. évfordulóját ünnepelték. A múltat idézve a jövőért gondolkodik. Történelmi dicsőség, erkölcsi felelősség hatja át szemléletét. Kosztolányi szerint ezek a sorok olyan ünnepélyesek, fenségesek, mintha piros betűvel volnának szedve, mert számunkra Vörösmarty az ünnep: „Díszesen áll Eger a termékeny völgybe kitéve, / S mintha leélt idejét álmodná vissza, megaggott / Várkoszorúzta fejét kisded dombhátra lehajtja: / Bús-mormolva fut a testvérhabú csermely előtte / (…) Fenn pedig a haza bánatját hordozva szívében / Áll harci Dobó."

Az 1830-as keltezésű *Egri bor* című Vörösmarty-epigramma is főhajtás Dobó és az egri vitézek emléke előtt: „Ittanak a hősök s egyik így pendíte: „Török vér!" / 'Hagyj folyjon'

mondá hévvel az egri Dobó. / S folyt az azóta határ nélkül; s a barna pogány vér / S lelke Dobónak forr lángboraidban, Eger."

A *Fóti dal* költője azért marasztalta el az ország leghíresebb bortermő vidékeit: Egert, Ménest, Somlót és Tokajt, mert nem kapott tőlük megérdemelt tiszteletdíjat. Egert főbenjáró bűnnel, hálátlansággal vádolja: „Mondják: Egernél híres bor terem. / Verembe szűrik tán? Nem ismerem. / Megénekeltem harcait, borát, / S mind e napig nem láttam áldomást. / Csapláros, méregkeverő! / Ne pislogj, egrit adj elő. / Cudar biz ez, de ám igyunk, / Hiszen magyar költők vagyunk."

Eger magisztrátusa figyelemre sem méltatta az egri diadalt megéneklő hőskölteményt. Vörösmarty erre céloz a *Rossz bor* című versében: „Igyunk, barátim, szomjas a világ, / Kivált a költő, aki tollat rág. / Hiszen mi írtuk a jó Fóti dalt, / Igyuk meg hát ez átkozott italt." A vers harmadik szakaszában így szól: „Mondják Egernél híres bor terem. / Verembe szűrik tán? Nem ismerem. / Megénekeltem hőseit, borát / S mind a mai napig nem láttam áldomást."

Amikor az egriek észbe kaptak és elküldték a tiszteletdíjat, azt örömmel adta hírül a *Honderű* az 1844. augusztus 24-i számában: „Emlékezhetnek a tisztelt olvasók Vörösmartynk kedves bordalára, a *Rossz bor*ra, mely lapunk e félévi első számában megjelent, s melyben a költő panaszkodik, hogy ő, ki megénekelte harcait és győzelmét Egernek, borát csak névről ismeri. E humorteljes – azonban mégis komoly mélységű – kifakadásnak következtében, mint halljuk, a derék egriek néhány akót a legjobb egriből küldének ajándékul ama költőnknek, kinek lelkében a nektárok legédesebbike fakad – a poesis. Éljen a költő! Éljenek az egriek!"

A *Honderű* augusztus 31-i számából az is kiderül, hogy *Joó János*, jeles egri rajztanár és neves bortermelő ajándékozta azt a három akós, borral teli hordót, amelyhez Tárkányi Béla *Válasz Vörösmartynak* című versét csatolták kísérőül: „Hogy néked a hatalmas Hunnia / Légyétetőt hagy inni, nagy hiba; / De még nagyobb, hogy hős Eger borát / Megénekelted, s még nem kostolád. / Hogy hát lemossuk ezt az ősi vétket, / Engesztelésül bort küldünk tenéked. / Egerben termé a legjobb tető… / Hogy míg bennünket isten földje csak hord, / A hont szeressük, mint az egri óbort." Sárosi Gyula, az egri példán felbuzdulva *Vörösmartyhoz* című versében „aradi tisztelői" nevében fordult a költőhöz. A Honderű október 12-i számában dicsőíti a költőt és elismerően szól az egri hazafiak gesztusáról is.

Vörösmartyt a *Jó bor* című verssel, költőhöz illőn köszönte meg az országos méreteket öltő a szeretet gesztusait. A versnyitány és zárás az egri bordicséret jeles reprezentációja: „Kit illet e pohár, / Mely kézről kézre jár? / A hős Egert, Hevesnek fiait. / Te vagy Heves, kit felköszöntök itt. / Boldog vidék! (…) Kerüljön egyszer már a sor: Magyar hon! És tiszta bor!”

Hogyan került Egerbe Vörösmarty csibukja

A Hatvani temetőt azért nevezik Hatvaninak az egriek, mert legközelebb található a régi hatvani városkapuhoz. A temető déli sarkában 1848/49-es honvédek sírjai találhatók. Az egyiken vasobeliszk síremlék, oldalán pici ember, nagy ágyúcső. gúlába rakott gömbölyű ágyúgolyóbisok: „A magyar nemzet függetlenségéért 1849. az 1849. február 26-27-én vívott csatában hősi küzdelem közben megsebesült, s az egri kórházban elhunyt vitéz honvéd emlékére.” Alatta pedig: „Közadakozás útján az egri honvédegylet, 1878.)

A másik síremlék: Nagyajtai Cserey Ignácé, az 1848/49-es honvédezredesé, aki a pesti honvéd-menedékház főparancsnoka volt. Ezt a menedékházat az uralkodó kegyesen engedélyezte a kiegyezés után az elaggott negyvennyolcas honvédek számára. A sírvers emlékszövege: „Nagy volt, mint honfi, nagy mint ember s barát.”

A harmadik sír Timon Zsigmond huszárőrnagyé, a magyar összes hadsereg főpénztárnokáé, akihez Vörösmarty Egerbe került csibukjának történeti szálai vezetnek. A Timon család tagjait az egri polgárok megbecsülése övezte. Timon Tihamér még 1925 februárjában jegyezte fel az édesanyja elbeszélését, amely egy valódi a Vörösmarty-csibuk anekdota. A Szózat költője Keglevich Gyula vendége volt Pétervásárán, Olyan jóízűen szívta a csibukját, hogy Keglevich gróf is kedvet kapott a csibukozásra, ezt meg is mondta vendégének. „Vörösmarty erre igaz magyar szívességgel odanyújtotta csibukját és azt mondá: ’Csibuk hiányában ne legyen fennakadás, fogadja el ajándékba, ezen megtanulhat csibukozni, nekem van még másik is…”

Timon Zsigmond Keglevich grófok pétervásári birtokon lett főszámvevő. Egyszer, amikor látta, hogy a gróf nagy kedvvel pipázott, megjegyezte, hogy a gróftól ő is kedvet kapott a pipázáshoz. Erre Gyula gróf előkereste azt a kis csibukot, amelyet Vörösmartytól kapott, annak a történetét is elmondva, jó szívvel neki adta Timon Zsigmondnak. Timon Tihamér ezzel zárta a családi történetet: „Így lett a nagy költő kis pipája családunké.”

A megfakult feljegyzés egy gondosan bekötött könyvben maradt fenn, amelynek címe: Honvédkoszorú az 1848-49 évből. Egybefüzé Virányi (Virnau) Vilmos. Apor Elemér

pontosan rögzíti a lelőhelyet. Pest 1867. Nyomtatta idősb Poldini Ede, Uri utza 7. sz. a. A könyv 240. oldalán a szabadságharc tisztjeinek névsora található, a magyar nevek között sok német, lengyel, szlovák, francia, horvát név is arról tanúskodik, milyen nemzetközi lelkesedés és áldozatkészség segítette a magyar szabadságharc ügyét.

A Vörösmarty-kutatók nem tudnak a költő pétervásári látogatásáról. Az igaz, hogy az egyik Keglevich-fiú főhadnagyként harcolt a honvédségben, amint az is tény, hogy Vörösmarty nagy dohányos volt. Keglevich gróf Timon Zsigmondra bízta birtoka számadását, mert aki becsülettel vállalta és viselte a negyvennyolcas hadsereg főpénztárnokának tisztét, elég erkölcsi bizonyítványt szerzett gondosságból és megbízhatóságból." Apor Elemér így zárja a tárcanovella terjedelmű anekdotikus történetet: „a szelídbarna kis rövidszárú pipa, a csibuk itt maradt, s máig is őrzi a Hatvani temető gyakori látogatója, Timon Katalin."

A pipatörténetek Mikszáth és Gárdonyi óta általában szívet melengető, tanulságos anekdoták. Keller Péter Sárváron találkozott dédapja törött pipájával. A pipát őrző tulajdonos egyik elődje Egerből származott. Gyerekkorában Gárdonyi-házba bejáratos volt. Kisebb dolgokban szokott segítkezni a háznál. Például a pipára gyújtó írónak ő szokta vinni a parazsat a kandallóból. Egyszer azonban eltörött az egyik pipa, és azt Gárdonyi ennek a fiúnak adta ajándékba. A sárvári utódai családi ereklyeként őrzik a törött Gárdonyi-pipát, még az író dédunokájának sem voltak hajlandók eladni.

Gárdonyi és a tizenkét négyszögöl

1899 februárjában tette le úti holmiját Gárdonyi a Takács utcai kis parasztházban. A vár bástyáját még nem törte át a vasútvonal. Gárdonyi kérést terjesztett a magisztrátushoz. A háza előtti kis hepehupás, legelőforma 'páston" kis kertet akart ültetni. A ház városszéli-világvégi helyen állt, a terület pedig elhagyott, elhanyagolt… Az ilyen kérést rendszerint a kérelmező javára szokták megítélni. A képviselőtestület bizottságot küldött ki, amely városrendezési, szépészeti és vízjogi szempontból nem javasolta a közgyűlésnek a kérés teljesítését, a kicsiny terület eladását.

Dr. Csutorás László jogakadémiai tanár emlékezett meg az általa szerkesztetett *Egri Híradó* című lapban, amelyre Gárdonyi a következő levelet írta:

„Tisztelt Szerkesztő Úr!

Ön szíves volt az én kérelmemet a város jóindulatába ajánlani. Köszönöm. Nem gondoltam, hogy az én kis ügyem ilyen nyilvános forgatásba kerül. Annyira jelentéktelen valaminek néztem ezt a halmocskát, hogy itt, a házam előtt, hogy még csak a folyamodványt sem írtam

érte magam, hanem rábíztam egy jó barátomra, aki az ilyen hivatalos formákat jobban ismeri, mint én.

De ha már ilyen nagy hólyag lett az én kis ügyemből, engedje meg, hogy az Ön lapjában mentegessem magam ezért a kérelemért, amit a tizenkét négyszögölnyi terület megvétele végett a városhoz intéztem.

Én még a Wekerle-kormány idején a Magyar Hírlap országgyűlési rovatírója voltam s ebbe a munkámba beleromlottak az idegeim. Csendességbe kellett vonulnom. A kiállítás évében Nagybánya városa ezt a nemes ajánlatot tette az íróknak és egyéb művészeknek, hogy ingyen ad telket és építőanyagot, ha valaki ott akar megtelepedni. (A híres nagybányai művésziskola most is megvan.) Ekkor gondoltam arra, hogy megtelepedek Egerben. Eger a legszebb város Magyarországon, a Cifrasánc meg a legszebb sánc az egész világon.

Hát én boldog voltam, hogy megszerezhettem magamnak ezt a kis parasztházat. Mindjárt tele is raktam a zsebemet Pesten tulipánnal és elültettem az ablakom alá. Dél volt és a nap odasütött. Ebből megértettem, hogy itt meleg világ lesz a nyáron, mert nincs fa a ház előtt.

Körülnéztem a széles-tágas páston, hogy más házak előtt mi van? Láttam, hogy szemétdomb, meg öles szalmakupacok. Gondoltam, nekem nincs marhám, senki sem veszi rossz néven, ha én a magam háza elé egynéhány fát ültetek. Szereztem hat kis növendék hársfát és elültettem a házam elé.

És itt kezdődik az én tragédiám. A hársfákban nem botránkozott meg senki, hanem a szép karók feltűntek valakinek. Mindjárt az első éjjel ellopták. Gondoltam, ezen hát túl vagyok, legalább nem kell a karókra vigyáznom. És vártam, lestem a hársfák fakadását. Alighogy megjelentek az első rügyek, boldog türelmetlenségemben deszkapadot igazítottam a fák alá. Volt eszem, hogy a pad lábát mélyes leásattam a földbe s nem egyszer csak azért feljöttem Budapestről, hogy erre a padra ülhessek. Már előre mámoros voltam a hársfák illatától. Hanem ezzel is megjártam. Egy szűrös atyámfia, aki aligha a hársfák illatától volt mámoros, az első holdvilágos éjjel rátalált az én padomra és az ablakom alatt széles nótázásba fogott. Egy darabig csak hallgattam, mert szerettem a nótákat, de már éjfélkor kiszóltam neki, hogy meddig akar még mulatni az ablakom alatt.

–Reggelig – felelte az ember.

- De barátom, én nem nótázok a kend ablaka alatt, hát kend se nótázzák az én ablakom alatt.
- Miért ne – válaszolta – jussom van én nekem itt nótázni.
- Micsoda jusson?
- Az a jussom, hogy ez köztér.

Egynéhány hatosért lemondott azon éjjelre a jussáról s lehet, hogy másnap, megint kereste a padot, de az már nem volt ott.

Amint a hársfák kileveleztek, az arra járó tehenek örvendező meglepetéssel álltak meg a ház előtt. Uccu, fel a dombra. Lelegelték a fiatal fák levelét és hálás köszönetül bebőgtek az ablakomon. A csúffá tett hársfákat öntözéssel próbáltam életben tartani.

Ebből aztán megint baj lett. A páston sok liba legel. Libának azonban nem jó lenni ezen a páston, szárazabb ez, mint a Szahara.

Amint a libák észrevették, hogy a hársfák töve vizes, egyszerre kedves tanyájukká vált a házam eleje. Hiba hagytam abba az öntözést, hiába hajszoltattam e a libákat, öt perc múlva megint ott voltak és úgy ették, csemcsegték a sarat égnek emelt fejjel, mintha legalábbis tokaji borral locsolták volna. Észrevették a tulipánjaimat is. Lelkesült gágogással tolongtak a kerítésemnek és nyakukat csaknem egy méterre nyújtva legelték a tulipánokat. Fájdalom, ízlett nekik. Egynéhány disznó is lakik ezen a tájon. Ezek figyelmesekké lettek a libák örömére. Odajöttek. Hozzádörzsölték hátukat a gyönge, törékeny fácskához, s amelyik inkább hajlott, hogysem törött volna, azt kitúrták.

Az idén, hogy állandóan megtelepedni óhajtok Egerben, új hársfákat és új tulipánokat ültettem. Szeretném ezt a dombocskát körülkeríteni. Ezen a területen kocsiút nincsen, vízfolyást meg ezen a dombon még a legsárgább szemüveggel sem lehetne felfedezni. Ami a város szépítési elveit illeti, itt a három öles árok, gödrös dombok és egyéb görbeségek világában nincs az a mérnöki lénia, amelyik egyenes vonalat húzzon, hacsak nem a csillagok felé. Bizony szomorú lenne, ha az volna a világ nézete, hogy itt mindenféle szemétdomb lehet a házaik előtt, csak éppen virágoskert nem, mert ez szépítészeti elvekbe ütközik.

Az újság beszámolt arról, hogy Gárdonyi Géza visszavonta kérelmét. Talán a Lámpás című kisregénye is eszébe juthatott, amely öt évvel azelőtt látott napvilágot, és ezt Egerben nem felejtették el az írónak. Gárdonyi fogta magát, elutazott Konstantinápolyba, hogy tanulmányozza a török világot, régmúlt idők török-magyar kapcsolatait.

Közben a 12 ölnyi terület ügye kezdett országos botránnyá válni. Bródy Sándor is szóvá tette az „Otthon” körben, az újságírók körében. Május 23-án zajlott le az a nevezetes közgyűlés, amely elé Babocsay Sándor ügyvéd és társai indítványt terjesztettek elő: adjon a város Gárdonynak nem tizenkét, hanem hetvenkét négyszögölet, virágoskertnek. Az indítványt majdnem száz képviselő írta alá, a képviselőtestület „zajos helyeséssel” fogadta el, az indítványt odamódosítva, hogy haláláig tartó haszonélvezeti jogot biztosított Gárdonyinak a vitatott terület felett. Az *Egri Híradó* lelkes cikkben számolt be a döntésről: „És felállott a képviselőtestület, mint egy ember s mint egy torokból hangzott fel a szó: ültessen rózsafákat, amelynek árnyékában daloljon nekünk a mi édes szép nyelvünkön.”

A *Pesti Hírlap* így adott hírt az eseményről: *Üdvözlégy nemes, szép Eger*. Gárdonyi köszönő levelét szeptemberében olvasták fel a képviselőtestületben. Néhány sor a levélből: „Ennek az egyszerű telekügynek az elintézése kiemelkedik a hétköznapi ügyek sorából. Meghallotta az egész nemzet és felörvendett rá az egész magyar irodalom. Nem az én csekély személyem és nem a földterület volt a súlypontja ennek a dolognak, hanem az a gondolkozás, amellyel Eger városa ismét a példaadás magaslatára lépett. Ez a város a magyar dicsőség városa. Minden kő hazaszeretetről és a nemzeti kötelességről beszél benne… Ha már az én csekély személyemben tette nyilvánossá Eger városa, hogy a magyar irodalom jelentőségét minden városnál előbb méltányolja, áldom azt a szerencsés napot, mely engem húsz év múltán ismét ide vezetett s áldom azt a szívdobbanást, amely megállított e barna várromok

mellett s itt tétette le velem a vándorbotot.” Ebben az évben, 1899 karácsonyán a *Pesti Hírlap* megkezdte folytatásokban közölni az „*Egri csillagok*” regényét…

Gárdonyi hálája

Gárdonyi csak Konstantinápolyból hazakerülve hálálkodhatott Eger ajándékáért. Kissé megkésve, de annál elmélyültebb érzéssel írta e sorokat a városnak:

„Mélyen tisztelt városi közgyűlés!

Megkaptam azt a végzést, amellyel Eger városa nekem a házam előtt levő föld ügyében felel.

Ez a felelet noha csak egy egyszerű telekügy elintézése, kiemelkedik a hétköznapi ügyek sorából: meghallotta az egész nemzet és felörvendett rá az egész irodalom. Mert nem az én csekély személyem és nem ez a földterület volt a súlypontja ennek a feleletnek, hanem az a gondolkozás, amely benne nyilvánult, és amellyel Eger városa ismét a példaadás magaslatára lépett.

Fiatalságom óta az volt az egyik jámbor óhajtásom, hogy öregségemre idehúzódhassak Egerbe, e fenséges romok közelébe és itt várjam meg életem decemberét. A sors előbb megajándékozott e kedvezéssel és én örömmel jöttem ide, hogy egy kis sánci parasztházban műhelyt állítva, folytassam azt a csöndes munkát, amelyet a minden élet Ura, nekem foglalkozásomul kijelölt.

Boldog voltam, hogy Eger város lakói közé telepedhettem. Ez a város a magyar dicsőség városa. Minden kő a hazaszeretetről és nemzeti kötelességről beszél benne. És én e romokat szemlélve mindennap érzem e városnak évszázadokon átsugárzó dicsőségét és hazaszeretetét.

És látom mostan, hogy az az érzés és az a gondolkodás, amely e város lakóit a múltban fényes példaképpé emelte, nem hamvadt el az idővel. A mulandóság magával vitte az apák arcát és elporlasztotta az apák vérét, de nem vitte el és nem porlasztotta el az apák nemes és fennkölt lelkét. Ez benne él, benne érez és benne gondolkodik Eger város fiaiban. A viharok idején kimagaslott ez a város az önfeláldozó hazaszeretet erejével, a béke idején kimagaslik minden nemzeti erőt megbecsülő nemes gondolkozásával.

Ennek a gondolkozásnak köszönhetem én, hogy csekély személyemben a magyar irodalmat olyan megbecsülés érte, aminőhöz hasonlót a városok történetében és az irodalomtörténet lapjain hiába keresünk.

Mély megilletődéssel fogadom azt a kegyes és nagylelkű határozatot, hogy a házam előtt levő terület földi életemnek fogytáig az enyém. S ha már az én csekély személyemben tette nyilvánossá Eger városa, hogy a magyar irodalom jelentőségét minden más városnál előbb méltányolja, áldom azt a szerencsés napot, amely engem húsz év múltán ismét idevezetett, s áldom azt a szívdobbanást, amely megállított e barna várromok mellett és itt tétette le velem a vándorbotot.

Mint egri polgár folytatom itten szerény mesterségemet s igyekezni fogok azon, hogy a jövendőben, ha a fiak és unokák e város történelmét lapozzák, ne csak azt mondhassák, hogy

Eger városa nemesen cselekedett, hanem azt is, hogy én nem voltam erre érdemetlen. Eger, 1899. augusztus 8.

Írások Gárdonyi tekintetes úr tanyájáról

Gárdonyi Egerben mindaddig csak *Tisztelt Cím* volt, még akkor is, amikor tagja lett a Magyar Tudományos Akadémiának, amely amolyan szellemi rangot jelentett. *Tekintetes úr* akkor lett, amikor szőlőbirtokot vásárolt az ostorosi savóskúti dűlőben. Mindez 1907-ben történt, akkor, amikor a közadakozásból emelt Dobó-szoborcsoportot felavatták, amikor tízezer dalos gyűlt össze dalosversenyre Egerben – Fiumétől Kolozsvárig.

Amikor az egri Takács utcába költözött, már mögötte volt öt regénye, számos novellája, megjelent már a Göre Gábor-levelek jó része, amelyek rendkívül népszerűvé tették a nevét. Közben pedig megjárta már Olaszországot is. Egerben született *Az én falum*, *A kékszemű Dávidkáné* és 1901-ben pedig az *Egri csillagok*. 1901-ben mutatta be és még abban az évben huszonötször játszotta a Nemzeti Színház a Bor című darabot. Aztán évenként sorjáztak az új művek: *A láthatatlan ember*, *Az a hatalmas harmadik* (1903), majd pedig 1905-ben Az öreg tekintetes és az Ábel és Eszter. 1907-ig tizenegy Gárdonyi-regény kelt útra Egerből. Jó, békebeli aranykoronában gyűlt össze Gárdonyi pénzre. Megvolt a lehetőség arra, hogy egy szőlők közti nyári séta birtokvásárlással záruljon. Gárdonyi József, az író fia, így emlékezik erről az információkban máig leggazdagabb Gárdonyi-életrajzban:

„Látott egy gyönyörű forrást, hatalmas ágú szomorúfűzfákat a forrás mellett és egy négyszobás nyaralót, fenyők között megbújva. A nyaraló egy honvéd századosé volt, az egész terület harminc hold. A bortokon két dombocska szépségeskedett zöld bájaival. Halkan csevegő kis patak és egy fehéren kanyargó, lombok közé rejtett kocsiút. A tájban gyönyörködő Gárdonyit észrevették, behívták, meguzsonnáztatták s lassú beszélgetés közben létrejött az egyezség. Gárdonyinak megtetszett a birtok, megvette. – Húszezer korona – mondta – nem éppen olcsó, de mindig ilyenre vágytam.”

Gárdonyi a karácsonyfa ajándékai között jelenthette be: „Megvettem a Schöpflin-birtokot”. A birtok romantikus szépség fogta meg az írót, aki Naplójában ezt írta: „– Különös látni egy ismeretlen nagy és szép birtokot, s hallani, amerre nézek: ez is a tiéd, az is.”

A Gárdonyi-fiúk csak 1908 januárjában mentek ki megtekinteni a tanyát… Magyary Károly, Gárdonyi egykori osztálytársa, tíz évvel az író halála után megírta az savóskúti

látogatásának történetét. Meglátta a Gárdonyi-birtok szépségeit, de gazdaszemmel is megnézte, hogy barátja mire költötte az a sok pénzt. Ö tudta, 30 ezer jó koronát adott érte. Úgy érezte, hogy a gazda „Kicsit büszke volt földesúri mivoltára, pedig igazán soha, semmivel sem szokott büszkélkedni."

Gárdonyi megmutatta a házat, melynek egyik részében kis lakószoba volt berendezve, mellette valami semleges helyiség, a ház másik vége cselédlakásul és istállóul szolgált. Az épületben szinte sötétség uralkodott a ráboruló, sűrű egybefolyó lombok miatt. (Magyary Károly leírásban szó sincsen négyszobás lakásról!)

– Az épülettől 8-10 méternyire egy kis csermely csobogott, amelynek tiszta vizében hat-nyolc darab gyönyörű, óriás szomorúfűz – hatalmasabb szomorúfüzet soha nem láttam – áztatta lábait.

- Nagyon kedves, poétikus hely volt ez.
- Azt hiszem, Gárdonyit ez a hatásos kis részlet bírta rá, hogy megvegye ezt a birtokot, mert egyébkén a kedves oázistól távolabb már éppen nem volt csábító környék.
- Fehér kőpor volt itt minden szeme a talajnak.
- A háztól mintegy ötven-hatvan méternyire egy szabályos, szép dombocska állt (…) A tetején filagória fából, de igen megviselt állapotban.
- Ez a domb teljesen szőlővel volt beültetve és még lent, a domb körül is egy jó darab szőlőterület.
- Távolabb kukorica, lucerna, de olyan sápadt, hogy szomorúság volt ránézni. Valóban savószínű volt a növény is, talán ezért kapta a Sas nevet ez a föld.
- Géza nem volt az az ember, aki bármely tulajdona, vagy munkája dicséretét várta volna, de úgy vettem észre, szívesen venné, ha Savóst megdicsérném.
- Biz én nem dicsértem egy szóval sem, ami elég udvariatlanság volt tőle, de nem vitt rá a lelkiismerete. Inkább sajnáltam nagyon, hogy kapcsi emberek belevitték a vásárba, s rátukmálták ezt az óriási, terméketlen kőport.
- – Nem harmincezer koronát, de felét sem érte meg, mivel itt-ott csak szőlőt lehetett volna beleültetni, de azt is csak költséges munkával. Igaz, kitűnő bor termett rajta, de igen kevés. (Számos feljegyzés és a szájhagyomány is tanúskodik arról, hogy a „piros bornak' nevezett saját termésű borát Gárdonyi a kedves vendégeinek mindig milyen nagy örömmel kínálta.)
- Géza a gazdasági akadémiát végzett Sándor fiát tette meg a Savós teljhatalmú intézőjének, de úgy látszik, kevés volt a dolga a gazdaságban, mert unalmában megtanulta az angol nyelvet.
- Először a kocsis-mizériák kedvetlenítették el, eladta a lovakat, biztos, hogy feleáron – aztán a hintót, s végül az egész szőlőbirtokot. Nem mondta ugyan soha, de biztos vagyok benne, hogy nem kapott érte 15 ezer koronát, mert ha túl akart valamin adni, nem sokat törődött vele, mennyit kap érte."

Magyary Károly tárgyilagosságra törekedett, de egy dologban biztosan tévedett. Gárdonyi nem adta el, csak bérbe adta a savósi tanyát. Odaajándékozta Sándor fiának, aki apró testi fogyatékosságai és lassú észjárása miatt leginkább rá is szorult, hogy édesapja hosszabb időre, élete végéig is gondoskodják róla.

Apor Elemér látogatása során megnézte az ostorosi telekkönyvet. A 640. betétben, a 4531-től 4547-ig terjedő helyrajzi számok alatt, vagyis 17 adatban a következők olvashatók: Szántó és árok a Savóskúton: 7 h. 442. n-öl. Kert 462 n-öl. Szántó: 2 h. 810 n-öl. Erdő: 844 öl. Út: 80 n-öl. Ház, udvarral: 958 n-öl. Szérűskert 460 n-öl. Szántó: 1078 n-öl. Kert: 988 öl. Szántó 1 h. 700 n-öl. Kert: 254 n-öl. Kert: 526 n-öl, legelő: 770 n-öl. Szőlő: 260 n-öl, szőlő: 2 h. 860 n-öl. Szántó: 1 h. 316 n-öl. Rét és árok: 4 hold 116 négyszögöl. Összesen 23 katasztrális hold és 324 négyszögöl. A tulajdoni lapon ez áll: „Gárdonyi Sándor (Géza fia) ajándékozás jogcímén 1918. április 24-én.

Az 1918. évi április 21-én kelt közjegyzői okirat alapján a holtig tartó haszonélvezeti jog Gárdonyi Géza egri lakos javára bekebeleztetik."

A megvásárlása után 11 évvel a Savós ajándékozás címén Gárdonyi Sándoré lett, édesapjának lekötött haszonélvezeti joggal. Írásában Apor Elemér arra is kitér, hogy a Savós tulajdoni lapján csak 1956-57-ben történik bejegyzés. Gárdonyi Sándor ebben az időben egyes birtokrészeket eladott Kocsis Ferenc és neje egri lakosoknak. 1961-ben, az általános földrendezés során a megmaradt birtok az ostorosi Kossuth Termelőszövetkezet kezelésébe került.

Az egész birtokot talán sosem bérelte senki, csak egy-egy részt, földdarabot. Apor Elemér még találkozott a Savós közelében egy olyan emberrel, aki meg tudta mutatni a hajdani birtok helyét: „Nézze, itt volt a ház, odébb az istálló, a cselédlakások. Nyomuk sincs, egy darab kő se. Ebbe a kőbe vájt részben voltak a hidasok a malacoknak, ez meg itt a pince. Hatvan méter hosszú, de tele van vízzel. – Én még ismertem a vincellérjét, Kocsis Ferencet, ott lakott, tudja abban a kis közben, amelyik összeköti a Maklári utat a Kertész utcával." A hatalmas fűzfákból Apor Elemér már egyet sem látott a hajdani Gárdonyi-birtokon, ahol „abban az időben" szőlő termett és hosszú szálú fű nőtt… „A dűlő névadó 'kútját' betömte az iszap, a kicsillámló vízen békalencse himbálózik..." Voltak, akik még emlékeztek a Savós vizének ízére: „Olyan volt, enyhén savanyú, mint a tej savója, persze oldott finomságban." Ahogyan Apor Elemér végignézett a hajdani birtokon és a tájon a Nagy-Egedtől le az ostorosi völgy hosszáig, levonta következtetését: „Poétának való hely ez még romjaiban is." „Hátha

figyelemre méltó gyógyvizet takar a sűrű hínár. Csak elemző vizsgálatra van szükség. Előbb persze ki kell tisztítani a forrást.”

Anekdoták Gárdonyiról

Anekdota, Gárdonyi Gézáról. forrás:gardonyigeza.hu
Kispad Gárdonyi egri háza előtt (1898. aug. 22.)
A falusi élet kedvességének jelképéül ácsoltatott a háza bejárója mellé kispadot. Szőlősgyörökben is így volt. Édesanyját megszokott vasárnapi pihenőjétől nem fosztotta meg: „Kiülünk a ház elé!”
Ezt Egerben is elmondhatta Gárdonyi édesanyja. Micsoda nagy szó ez! Többet ér egy ilyen ház előtti fapad száz nyakig süppedős plüssfotelnél és száz hideg leheletű sima bőrdíványnál. Mert a fapad körül kertillatos arcpirosító levegő szállong, a plüssfotelt, bőrdíványt meg torokkaparó, köhögős füst kanyarogja körül, keresve az utat, hogy a négy fal határából kiszabadulhasson.
A jó kispadnak rövid idő múltán kellemetlen tulajdonsága támadt. Aki csak a Hóhérparton (így hívták azt a domboldalt, amelyiken Gárdonyi háza épült) felszuszogott, apró vagy felnőtt úton járó, mind a kispadra telepedett, hogy magát kilihegje, puttonát megigazgassa, a lábára tapadt sarat lekapargassa. A sok jövést-menést, szóforgatást Gárdonyi ablakai felfogták s íróasztaláig vezették.
Kezdett a pad Gárdonyi előtt a kedvességéből veszíteni.
A végső fejszecsapást egy éjszaka mérte a pad négy lábára.
Egyszer lecsalta magához Egerbe Rákosi Viktort, a Kakas Márton szerkesztőjét.
– Gyere, pajtás, hozzám. Úgy gyere, mintha falura jönnél. Nem kell parádé, se szmoking, se lakkcipő. Az egész Egerben csak két úr lakik, az egyik az érsek, a másik meg én. És e kettő közül az egyiknek soha sincsen pénze.
– Bizonyára az érsek az, akinek soha nincsen pénze! – válaszolta Sipulusz. Hát nem bánom, lemegyek.
Le is ment.
Ott aludt, Gárdonyi utcai szobájában.
Vasárnap volt. Nyár végi vasárnap. Az egri azúrkék ég valamennyi csillagszemét felpattogtatta azon az éjjelen, s mély tüzű pillantásokkal bámult a városra. Gárdonyi ablakai nyitottan szívták a virágok levegőjét és a föld enyhe párázását.
Éjféltájban valami részeg telepedett a kispadra. (Akkor még állt a kispad.) Csendesen dülöngélt egészen odáig. A részeg ember különös sajátsága Egerben, hogy csak akkor lármázik, ha ház előtt vagy emberek előtt lépked. Ilyenkor kókadó fejjel s rekedt torokkal jelzi a leeresztett egy litert. Szőlők mezsgyéjén, pincék között nem érdemes a megkent torkot szárazra ordítani. Ki hallja ott!?

A Gárdonyi-ház elé kalimpázott ittas gazdát is a nyitott ablak látványa ösztökélte, megeresztette a hangszál-recsegtetőt. Iszonyú üvöltéssel, óbégatással:
„Kossuth Lajos magyar gyerek,
Magyarországon született,
Illik a kard oldalára,
Korona a kalapjára.
Sej illik a kard oldalára,
Sej korona a kalapjára.”
A részeg elismételgette még vagy ötször a refrént, s megelégedetten telepedett a kispadra.
A ház megmozdult. Rákosi Viktor gyufát csillantott, és a gyertyabélhez csókoltatta. Gárdonyi ajtót nyitott, s végigkopogott cipőjével a folyosója végéig, hogy elkergesse a parasztot.
A paraszt nem mozdult. Az volt a nézete, hogy ő köztéren ül s itt neki a jó Isten se parancsol.
Gárdonyi végül belátta, hogy az atyafinak igaza lehet, még a jó Istennel szemben is.
Visszasétált hát Rákosi Viktorhoz, és belefogott a kellemetlenség elsimításába.
– Látod, pajtás, ilyenféle zengésű az eredeti magyar népdal. Várj, azonnal lekottázom.
Odaült a zongora mellé, lejegyezte és változatos futamokkal eljátszotta Sipulusznak.
De a paraszt csak nem tágított se a helyből, se az ordításból. Végül Gárdonyi előszedte a sakktáblát, és mattolgattak reggelig.

Irodalomért lelkesedő egri tanítójelöltek gyakran megfordultak a fiatal Gárdonyinál. Csoór Gáspár publicista anekdotája őrizte meg az írói név eredetét is. Gárdonyi ösztövér alakja, beesett arca nemegyszer incselkedésre nógatta pajtásait. – Miért is nevezed te magadat olykor Gárdonyinak? Miért nem inkább Agárdinak? Hiszen olyan sovány vagy, mint az agár, meg különben is Agárdon születtél! Az ifjú író sértődöttségét leplezve válaszolt: „Igaz, hogy Agárdon születtem, de tudjátok, úgy volt az, hogy én már a bölcsőmben megkezdtem a vándorlást. Ha már egyszer Gárdonyban kereszteltek, úgy gondoltam, hogy Gárdonyira kereszteltetem a nevemet is. Legalább erről emlékezem arra, hogy valaha ebben a faluban is jártam.”

„Halhatatlan a halandók között” – írta Gárdonyi az öreg Jókairól, aki már akkor hallatlan népszerűségnek örvendezett. Aranymorzsák című könyvében szeretettel említi Jókai Mórt, a híresen sok könyvet jegyző írót: „Az egyik gyermekem, mikor még elemi iskolába járt, új olvasókönyvet kapott. Nézi a címlapját. A fejét csóválja: ’– Hogyan van apuka, hogy ezt a kis könyvet négy ember írta, azt a sokat meg csak egy?’ S a Jókai munkáira mutatott.”

Történt, hogy egyszer a karácsonyi ünnepek után Gárdonyi egy beszédes rokongyerekkel társalgott. Megtudta, hogy milyen jó örülni. – Hát mondd, fiacskám, nagy örömed volt a Jézuska ünnepében, és az ajándékokban? – kérdezte Gárdonyi. – Nekem nem, hanem a szüleimnek. – Hogyan? – képedt el őszintén az író. – Géza bácsinak megmondom őszintén – csacsogta az alig hétéves gyerek. – A papáék azt hiszik, hogy én az angyaloktól várok mindent, és örülnék ennek nagyon. Viszont én mindent tudok már, de miért áruljam el nekik. Hadd örüljenek egyszer ők is!

Hatvany Lajos írta Gárdonyiról, hogy baráti körben nagyokat, ízeseket tudott – hallgatni: „Ő mint álomlátó, mint a valóság rémes álmának könnyekben mosolygó látnoka, szinte maga elé beszél." Márkus László egyszer Egerben járva, ellátogatott hozzá. Gárdonyi a kerti lugasban ült le a vendéggel, rágyújtott a pipájára, és egy üveg bort rakott az asztalra. Iddogáltak, hallgattak. Gárdonyi jóízűen szítta a pipát. Szép, nagy füstkarikákat eregetett. Ültek vagy két óra hosszat. Egyik se szólt egy szót sem. Márkus László végül felszedelőzködött. „– Ne menj még, kedves öcsém!" – marasztalta igen szívélyesen Gárdonyi. „– Maradjon még! Olyan jól elbeszélgettünk."

„Mint abban az időben minden író, színész és színigazgató, Beöthy László, a Nemzeti Színház direktora is a New York-ba járt, és persze Gárdonyi Géza is, aki akkoriban a jó bort úgy megbecsülte, mint más író a múzsáját. A Nemzeti Színház fiatal igazgatója nagyon szerette volna, ha Gárdonyi Géza – akinek Göre Gáborral nagy sikere volt – paraszttárgyú darabot ír a számára. Úgy vélte, hogy a divatjamúlt, immár hamis és émelygős népszínmű helyét új műfajnak kellene elfoglalnia, amelynek megteremtését az Egri csillagok méltán híres írójától remélte. Csakhogy Gárdonyi kitanulta már az írói szakma hátulütőit, csak akkor volt hajlandó megírni a darabot, ha kétezer forint előleget kap. – „Előlegbe kétezer, Lacikám, se több, se kevesebb. Itt van ez a jó bor, iszogatom, iszogatom… Beöthy nagy kínnal összekapart ezer forintot, de Gárdonyi makacsul szorongatta a boros poharát és ragaszkodott a kétezerhez. Az igazgató végül elment a Fészek klubba, leült a bakkasztalhoz és a nála lévő ezer forinttal bankot adott. Nyert. És ekkor történt a nagy csoda. Az a Beöthy László, akit csak a hajnal tudott a kártyaasztaltól elmozdítani, az első megnyert tét után felállt és befejezte a játékot. – A bank elvonul! – pattant fel székéről. Futott a New York-ba Gárdonyihoz, aki

még mindig a bor mellett ült. – Itt a kétezer forintod, Géza uram. Mikor kapom a darabot? – Hat hét múlva. És hat hét múlva Beöthy kezében volt A bor című háromfelvonásos kézirat."

A Gárdonyiról kialakított magának való, zárkózott és elzárkózott ember-kép Kálnoky László-bírálata. A költő korai, majd kései lírájában is sokat foglalkozott Egerrel, még „kritizálva" is segített halhatatlanítani, népszerűsíteni szülővárását. *Kálnoky egyértelműen válaszolta meg azt a vádat, hogy Gárdonyi Egerben magának való, emberkerülő volt, nem barátkozott az egriekkel. Kálnoky László egri meghívása a Gordoványi Gáspárról elnevezett irodalmi társaságtól érkezett, miután a fővárosba került és komoly hírre szert tett költőfiát díszelnökké választották. Kálnoky Az elnök beiktatása című költői beszély Szaniszló színeváltozása című verséből álljon itt a perdöntő idézet: „Kálnoky egyértelműen válaszolta meg azt a vádat, hogy Gárdonyi Egerben magának való volt, nem barátkozott az egriekkel.*

Kálnoky egri meghívás a *Gordoványi Gáspárról elnevezett irodalmi társaság*tól érkezett, miután a fővárosba került és komoly hírre szert tett költőfiát díszelnökké választották. Kálnoky *Az elnök beiktatása* című költői beszélyének *Szaniszló színeváltozása* című verséből álljon itt a perdöntő idézet: „Egyébiránt váralja sohasem dúskált / a tehetséges írókban. Néhány nevet őriztek ugyan / az irodalomtörténet kötetei, de már csak a nevek / élnek a köztudatban, nem a művek. Maga a híres / Gordoványi Gáspár sem volt váraljai születésű. / Életének harmincötödik éve táján telepedett le / az Isten háta mögötti városkában, ahol kertes lakóházat vásárolt / a váralját övező magaslatok egyikén, és ott élte le / hátralévő idejét, mint a 'váraljai remete'. *E néven / emlegette ugyanis az utókor, mivel nyugalomra vágyott, / visszavonultan élt, és nem barátkozott senkivel / váralja lakói közül, amit kétségkívül / bölcsen cselekedett.*" (Kálnoky László: Összegyűjtött versei. Osiris Kiadó, Bp., 2006. 393.)

Szemezgetés az egri anekdotakincsből

Anekdoták Eszterházy Károlyról

Az éles eszű Eszterházy Károly püspökről, Eger utolsó püspökéről, akinek munkássága megalapozta a püspökség érsekséggé válását – tanulságos anekdoták szólnak. Ezekből idézek, Kiss Péter gyűjtéséből, de ezek némelyike ismerős lehet Eszterházy Péter *Harmonia coelestis* című művéből is, aki neves elődeit számba veszi. A regény két részből áll: egy *Számozott mondatok*at tartalmazóból és *Egy Esterházy család vallomásai* című, ugyancsak számozott részből, amelyek a számozás révén is rímelnek egymásra. Nemcsak

apjáról ír, hanem felmenőiről is, azok legendáriumáról, akiket rendre *apá*nak nevez – egészen az egri Líceumot építtető, apasággal nem vádolható Eszterházy Károlyig.

Eszterházy nagyon szerette meglepni a falusi tanítókat iskolájukban, hogy meggyőződjék ügyességükről. Egyszer egy ilyen kirándulás alkalmával látta, hogy a tanító a gyerekekkel borsót nyomtattat. – Hallja az úr – szólt rá a tanítóra a püspök: „Én nem azért rendeltem ide magát, hogy az embereket is lóvá tegye!”

Batsinszky munkácsi püspök Eszterházyt egy ízben nem *excellenciád*nak, hanem *Domine Fráter*nek, *testvéruram*nak szólította. Eszterházy erre rögtön hozzátette: *Sed addat in Christo*! Értelemszerűen magyarra fordítva: *De tegye hozzá: Krisztusban!* A püspök, országnyi terület ura csak az Isten előtti egyenlőséget vállalta, a társadalmit nem.

Mikor II. József császár Egerben járt és megnézte a várost, útján elkísérte Eszterházy Károly püspök is, ki födetlen fővel ment a császárral. Amint a székesegyház küszöbét átlépték, és a császár a kalapját levette, Eszterházy eléje lépett s azt mondta: Itt Isten után én vagyok az úr, és fejére tette papi fövegét.

II. József császárnak Egerben való időzése alkalmából, mint házigazda is kitett magáért Eszterházy. Fényes ebédet adott a magas vendég tiszteletére. A császár, aki szeretett a papokkal évődni, egy ilyen nagy ebéd alkalmával ezt az ingerkedő megjegyzést tette: – Püspök úr! Ön az apostolok utóda, de az apostolok nem éltek ilyen gazdagon! A püspök nagyot nyelt és hallgatott. Másnap a városban tett körút végeztével szűk szobába vezette ebédre a császárt, hol csak három személyre terítettek, kettejüknek, és egy udvari pap számára. Egyszerű fazekastányérok, fakés, favilla, cinpohár voltak az asztalon, s három egyszerű ételből állott a menü. A császár, aki a gyomrának nem volt olyan nagy ellensége, mint a katolikus papoknak és a magyar nyelvnek, csak várta, hogy hozzanak még valamit, de bizony semmit sem hoztak. Végre bosszankodva szólalt meg: – Püspök úr, miféle tréfa ez?

– Semmi tréfa Felséges uram – mondta Eszterházy – tegnap gróf Eszterházy vendégelte meg felségedet, ma pedig az egri püspök, az apostolok szerény és méltatlan utóda! Most meg a császár nyelt nagyot, és érezte, hogy az apostoli ebéd után alaposan le van főzve.

– Nono – mondá, tudja, én gróf Eszterházy vendége akarok inkább lenni.

A császár azonban tovább folytatta évődését az éles eszű püspökkel, de hogy azért mennyire megbecsülte, mutatja az, hogy a Szent István-rend nagykeresztjével akarta

kitüntetni. Eszterházy azonban, midőn erről értesült, azzal utasította vissza a kitüntetést, hogy nagyon meg van elégedve az Üdvözítő kis keresztjével. Voltaképpen pedig nem fogadta el hazafiúi önérzetből, mert a kalapos királyt nem ismerte el Magyarország törvényes uralkodójának.

II. József a püspöki fogadóteremben megállott az Eszterházyak címere előtt, és azt kérdezte célozva az azon lévő griffmadárra:

– Mondja, püspök úr, hol teremnek ezek a furcsa állatok?

– Ott, ahol a kétfejű sasok – válaszolta Eszterházy.

A Gárdonyi és az egri anekdotakincs tanulmányozása is rávilágít arra, amit úgy nevezünk, hogy *docta ignorantia*. Arról a felismerésről van szó, amikor az ember a tudását növelve, a megismert dolgok hatósugarát tágítva még jobban rálát arra, amit még nem ismer. Az ilyen ember nemcsak azt ismeri, amit tud, de azt is tudja, hogy mi mindent nem tud. Éppen ezért *Salvo errore et omissione – tévedések és kihagyások fenntartásával* (mentségével) köszönöm meg figyelmüket. Ami jó volt előadásomban, azt fogadják szeretettel, ami hiányzik és hibádzik, azt egészítsék, javítsák ki belátással.

Irodalom.

Anekdoták a magyar közéletből. Athaeneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat kiadás. Budapest, 1913.

Apor Elemér: *Kisváros a felhők fölött.* Eger, 1988. Diárium 6. A Dobó István Vármúzeum Közművelődési Füzete.

Elmés És Mulatságos Rövid Anekdoták: I-II. Szerző: Sámuel András.

Gorove László (Szócikk a Wikipédiában)

Benkóczy Béla: *Töredékek a régi időkből: Novellák, harctéri emlékek, anekdoták és régi egri helytörténeti históriák.* Érd, 2010.

Kiss Péter: *Hatszáznégyen Eger múltjából 1944-ig.* Eger, 2007.

Kiss Péter: Érdekességek az egri Líceum, az érseki palota és a székesegyház múltjából.
Egri Fertálymesteri Testület, Eger, 2015

Töredékek a régi időkből: novellák, harctéri emlékek, anekdoták és régi egri helytörténeti históriák. Benecon Bt., 2010.

Világjáró anekdoták. Összeállította György Lajos, Budapest, 1938.

http://cultura.hu/kultura/anekdota-estere-gardonyi-titkolt-sikere/

http://cultura.hu/kultura/anekdota-estere-zieglerbol-gardonyi/

http://cultura.hu/kultura/anekdota-estere-a-bor-es-gardonyi/

http://cultura.hu/kultura/anekdota-estere-gardonyi-geza-a-hallhatatlan-ember/

http://cultura.hu/kultura/anekdota-estere-gardonyi-geza-es-a-szamar-esete/